

Komparative analyser af dansk
socialøkonomi:

**SORGFRI UDKOMME
&
TIMELIGT VELVÆRE?**

Anker Brink Lund (red.) og Katja Isa Sørensen
CBS Center for Civilsamfundsstudier
2018

*Komparative analyser af dansk socialøkonomi:
SORGFRIT UDKOMME & TIMELIGT VELVÆRE?*

CBS Center For Civilsamfundsstudier, 2018

Hovedforfattere: Anker Brink Lund og Katja Isa Sørensen

Tryk og omslag: Claus Topp, Grafisk Rådgivning ApS

Dato for upload og seneste ændringer: 23/04/18

ISBN 978-87-93571-15-0

Enhver kopiering må kun ske efter reglerne i
Lov om ophavsret af 14. juni 1995 med senere ændringer.

Udgivet med støtte fra:

TrygFonden

Kapitel 1:

Virksomheder med sociale og økonomiske formål

Det spørgsmål, forskningsrapporten¹ adresserer, er inspireret af samfundsreformatoren H.C. Sonne, der i 1866 grundlagde Danmarks første langtidsholdbare brugsforening. For Sonne var det fælles indkøb et økonomisk middel til at give socialt udsatte ("Almuen") hjælp til selv-hjælp, så alle kunne få "sorgfrit Udkomme og timeligt Velvære".² Initiativet dannede skole. Der skød brugsforeninger op mange steder i landet, og efterhånden kom andre social-økonomiske kooperativer, gensidige selskaber og almennyttige stiftelser til. Især andelsforeninger, sparekasser og kreditforeninger satte markante spor.

Men skabte socialøkonomien som helhed blivende værdi i form af sorgfrit udkomme og timeligt velvære?

Den problematik har vi belyst ved CBS Center for Civilsamfundsstudier baseret på en forskningsbevilling fra TrygFonden. Det er sket gennem en systematisk kortlægning af dansk socialøkonomi historisk og aktuelt – analyset på tre dimensioner. For det første sammenligner vi virkningerne af den traditionelle socialøkonomi, der trækker rødder tilbage til midten af 1800-tallet, med tilsvarende initiativer fra begyndelsen af det 21. århundrede. For det andet sammenligner vi udkomme og velvære ved henholdsvis socialøkonomiske virksomheder og ordinære virksomheder, der ikke i samme grad påtager sig et socialt ansvar. For det tredje har vi kortlagt virksomhedernes vurderinger af aktuelle rammevilkår og sammenlignet deres subjektive oplevelser med opfattelser og forventninger blandt de myndigheder, der bærer ansvaret for beskæftigelsespolitik, indkøbspolitik og erhvervspolitik i danske kommuner.

SV-problematikken

Socialøkonomisk virksomhed har en lang og broget historie over hele Europa. Men siden 1970'erne er det, vi her sammenfatter som SV-problematikken, blevet marginaliseret i dansk samfundsforskning. Den nyere udvikling af sådanne organisationsformer er i det hele taget et underbelyst forskningsfelt uden for den fransktalende del af Europa, hvor forskning af denne art til gengæld står ganske stærkt under overskrifter³ som *economique sociale* og *economique collaborative* (Bruni & Zamagni, 2013). Genstandsfeltet kan mere alment defineres på

---

1 Forskningen, der ligger til grund for rapporten, er baseret på et omfattende teamwork, der foruden forfatterne til rapporten her også omfatter bidrag fra Tim Celik, Jens Olav Dahlgaard, Caroline Tygstrup Greiffenberg, Magnus Paulsen Hansen, Gurli Jakobsen, Gitte Meyer, Kathrine Poulsen, Frederik Winther Nielsen, Emma Sander og Linus Älverbrandt.

² Sonne (1866) citeret efter Dollerup, 1966:54.

³ På dansk gik begrebet "socialøkonomi" ud af brug efter anden verdenskrig (Lange, 1948).

grundlag af et internationalt *Charter of Principles of the Social Economy* (Campos & Ávila, 2012:19):

- The primacy of the individual and social objective over capital
- Voluntary and open membership
- Democratic control by membership (does not concern foundations as they have no members)
- Combination of the interest of members/users and/or the general interest
- Defense and application of the principle of solidarity and responsibility
- Autonomous management and independence from public authorities
- Use of most of the surpluses to pursue sustainable development objectives, services of interest to members or the general interest

Disse socialøkonomiske principper rummer ideologisk tankegods hentet fra liberalisme, georgisme og socialisme. Men – som det meget rammende er formuleret af andelsforskeren Claus Bjørn (1986:20) – har fænomenet i Danmark ”snarere været udtryk for en samlet sum af praktiske erfaringer omkring organiseringen af økonomiske opgaver, som inddrog bredere grupper af henholdsvis producenter og aftagere.” Med dette udgangspunkt har vi arbejdet med denne problemstilling – historisk og aktuelt:

**Socialøkonomisk virksomhed i Danmark analyseres
ved hjælp af komparative metoder
med særligt henblik på rammevilkår for og virkninger af
trivselsfremmende aktiviteter af arbejdsintegrerende art**

Med henblik på at opdatere Sonnes kobling af socialøkonomi til ”timeligt Velvære” knytter vi an til den internationale forskning i *wellbeing* (Stiglitz et al. 2008), der på nudansk bedre kan oversættes: ”trivselsfremme”. Som mål og middel for ”det gode liv” kan sociale og økonomiske bestræbelse af denne art føres tilbage til det oldnordiske lykke-begreb med dertil knyttede idealer om skiftende dyder og konfliktende interesser (Meyer, 2016). Mange af disse velvære-aspekter lader sig vanskeligt måle og veje, men kan bedst begribes komparativt anskuet som forskelle i forventninger og faktisk udkomme. Vi har desuden valgt at fokusere på den form for trivselsfremme, som de fleste socialøkonomiske virksomheder selv fremhæver som deres væsentligste mission: arbejdsintegrerende aktiviteter, der tilbyder ansættelse af socialt udsatte (Se nærmere: Bilag A).

Hvor velstand i form af økonomisk udkomme kan måles og omsættes til penge-værdi, er velvære langt sværere at kvantificere. Der indgår således både objektive og subjektive komponenter i ”det gode liv” (Buus & Lund, 1990). I bund og grund er der tale om et civilt samfundsbegreb, som udvikles over tid i samspil mellem det enkelte individ og forskellige former for kollektive fællesskaber, hvoraf nogle har idealer om at kombinere økonomisk aktivitet med sociale formål i form af trivselsfremmende hjælp til selvhjælp.

I dansk socialforskning (Hansen, 2007) lægges hovedvægten på de materielle aspekter (levevilkår) frem for velvære i mere subjektiv forstand. Det kan der gives mange gode grunde til (Jørn Henrik Petersen, 1996), men faren er, at forskerne overser faktorer knyttet til sammenlignelige muligheder for at få egensindige forventninger omsat i oplevet velvære. I den sammenhæng har vi hentet inspiration i socialpsykologisk forskning (Bandura, 1982; Diener & Suh, 1997; Michalos, 2004), hvor trivselsfremme måles på dimensionerne:

- (1) opfyldelse af forventninger (*quality of life*);
- (2) aktiv deltagelse i sociale sammenhænge (*participation*);
- (3) bemestring af sociale rammevilkår (*efficacy*).

Velvære betragter vi kort sagt som et situationelt trivselsfænomen, der ganske vist er individuelt oplevet, men samtidig massivt påvirket af sociale, politiske og økonomiske omgivelser. En af de få danske forskere, der systematisk har beskæftiget sig med trivselsfremme på denne måde er social-psykologen Eggert Petersen, der i sit banebrydende værk ”Trivsel på arbejdspladsen” fra 1968 placerede gensidig anerkendelse og realistiske forventninger som afgørende faktorer for velvære, operationaliseret på denne måde: ”Ved trivsel forstås i undersøgelsen det aktuelle, dynamiske tilfredshedsberedskab, som et samspil mellem en given person og et givet aktuelt miljø har efterladt i personen.” (Peteren, 1968:12)

Ved at anlægge Eggert Petersens velvære-perspektiv på forventeligt udkomme af socialøkonomisk virksomhed, understreger vi, at der kan være trivselsfremmende og trivselssvækkende oplevelser knyttet til den samme socialøkonomiske indsats – uanset de underliggende motiver fra initiativtagernes side. Den store udfordring ligger derfor ikke i at kunne definere ”udkomme” og ”velvære” alment, men at kortlægge sociale aktiviteter – herunder ikke mindst aktiv deltagelse i arbejdsfællesskaber – på en så nuanceret måde, at der også kan tages højde for utilsigtede bivirkninger: Tiltag, der øger udkommet for en samfundsgruppe, kan udmærket være en trussel mod andre gruppers velvære. Det gælder bl.a. socialøkonomiske virksomheder, der både omfatter beskæftigede på ordinære og særlige vilkår. Derfor må vurderinger af trivsel altid følges op med tillægsspørgsmålet: socialt og økonomisk udkomme for hvem? (Andriof et al. 2002).

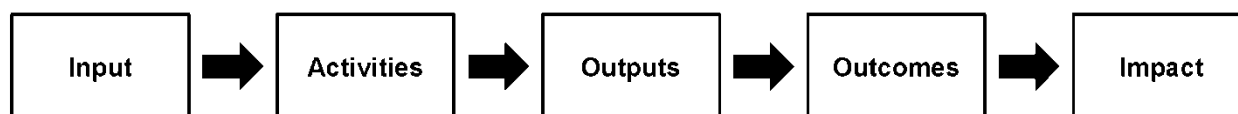
Under forskningsprocessen har vi desuden bemærket, at ikke alle, der ansætter udsatte, bryder sig om selve betegnelsen ”socialøkonomisk virksomhed”: ”Vi vil f... ikke betragtes som et beskyttet værksted,” som en af de virksomhedsledere, vi har interviewet, udtrykte det. Så – i mangel af bedre – har vi valgt at operere med den bredere, men noget uhåndterlige betegnelse: ”virksomheder, der driver erhverv med det formål gennem deres virke og indtjening at fremme særlige sociale formål” (Udvalget for Socialøkonomiske Virksomheder, 2013:6). Der er kort sagt tale om virksomheder, der både har en social og en økonomiske bundlinje, og som vi for nemheds skyld forkorter til *SV-feltet*.

Forkortelsen fungerer som paraply over en række underkategorier af særligt socialt ansvarlige virksomheder, hvoraf hovedparten har valgt at stå uden for den socialøkonomiske registreringsordning. SV-feltet omfatter heller ikke udelukkende virksomheder, der ansætter udsatte. Socialøkonomiske virksomheder kan ifølge registreringsordningen (RSV) også have ”formål af samfundsgavnlig/samfundsnyttig karakter med et socialt, beskæftigelses-, sundheds-, miljømæssigt eller kulturelt sigte” (§5 i lov nr. 711 af 25. juni 2014). I lovgivningen er ordet ”social” således defineret meget bredt. En bedre betegnelse ville nok have været ”almennyttig” eller ”samfundsgavnlig”.

Det fremgår af vores kortlægning, at de væsentligste årsager til, at ganske mange socialt ansvarlige virksomheder ikke ønsker at lade sig registrere er, at ordningen opfattes som ”bureaukratisk” og at der ikke er materielle privilegier knyttet til den. Desuden forpligtes de registrerede til ”social håndtering af overskud”, så ejerkreds og medarbejdere kun i begrænset omfang må generere og distribuere profit. Overskydende indtægter skal bruges til (a) reinvestering i egen virksomhed; (b) investering i eller donationer til andre registrerede socialøkonomiske virksomheder; (c) donationer til organisationer med et almennyttigt eller almenvelgørende formål.

Derved bliver SV-feltet modsætningsfyldt både anskuet inden for rammerne af kommerciel værdiskabelsesteori (Friedman, 1970) og almennyttig stakeholderteori (Freeman, 1984). De to teoritraditioner forsøges i stigende grad sammenkædet under overskrifter som *social investment* og *philanthro-capitalism* (Bishop & Green, 2008). På det for øje tager vi afsæt i en analysemodel, der tager højde for ”multiple bottom lines” (Allee, 2008; Anheier, 2005), og hvor forskellige former for social og økonomisk værdiskabelse evalueres i relation til forskellige samfundssektorer. Målet er at nuancere de komparative analyser, så vi ikke kun måler på omfanget af socialøkonomiske aktiviteter, men også på uforudsete bivirkninger – både af social og økonomisk art.

Figur 1.1. Intenderede og uintenderede virkninger af socialøkonomisk virksomhed

Pilene i modellen (Lund & Berg, 2016:129 - frit efter Weiss, 1972) repræsenterer en stærkt forenklet værdikæde fra *input* (f.eks. risikovillig kapital og offentlige tilskud) over aktiviteter af trivselsfremmende karakter (f.eks. ansættelse af udsatte), *output* (f.eks. produktion og salg af varer og tjenesteydelser) og *outcomes* (f.eks. lønudbetalinger og gensidig anerkendelse) til *impact*: De almennyttige konsekvenser for samfundet i bredere forstand – positive såvel som negative vurderet ud fra de socialøkonomiske input-intentioner.

Hvad angår de første tre elementer afviger de socialøkonomiske rammevilkår sjældent markant fra andre former for privat produktion: Der investeres ressourcer i form af jord, arbejde og kapital, som bearbejdes til varer og tjenesteydelser, der giver udkomme til virksomhedens ejere og ansatte. Socialøkonomiske aktiviteter vil dog ofte være mere arbejdskraftintensiv end ordinær erhvervsdrift, f.eks. ved at ansætte udsatte personer på særlige vilkår. Til gengæld er der også gode muligheder for at få offentlig støtte i form af løntilskud mv.

Sigtet med de komparative analyser er vel at mærke at måle den blivende værdiskabelse med fokus både på de aktuelle og historiske *outcomes* allokeret blandt konkurrerende og kolliderende interessenter i krydsfeltet mellem den private, den offentlige og den frivillige sektor (Evans & Guthrie, 2006). Ved vurdering af *impact* af denne art bliver simple input/output-mål utilstrækkelige. Der må indsamles data, der kan belyse indsatsen på længere sigt i form af *outcomes*, som illustreret i figur 1.1. Derved bidrager vi til den voksende litteratur om *blended value creation* (ad modus Emerson, 2003) og adresserer samtidig H.C. Sonnes forhåbninger om ”sorgfrit Udkomme og timeligt Velvære”.

Det er således først, når værdierne og de dertil knyttede omkostninger skal fordeles, at de særlige rammevilkår for SV-feltet afviger markant fra ordinær erhvervsvirksomhed. Til brug for denne del af forskningsindsatsen benytter vi registerdata, spørgeskemaundersøgelser og case-studier. Vores forskningsdesign er tilrettelagt, så analysearbejdet kan dokumentere værdiskabelse, der ikke kun omfatter den traditionelle socialøkonomi, som vi kender den fra andelsbevægelsen, fagkooperationen, sparekasser og erhvervsdrivende fonde, men også nyere, mindre velkonsoliderede organisationsformer. På den baggrund analyserer vi, hvilke administrative og politiske håndtag, det kan skrues på, hvis formålet er at fremme trivselsfremmende aktiviteter – især defineret kommunalt og især af arbejdsintegrerende art.

Derved får forskningsrapporten også et praktisk og fremadrettet sigte, der ligger i forlængelse af de initiativer, som Folketinget har taget baseret på anbefalinger fra et sagkyndigt udvalg vedrørende socialøkonomisk virksomhed (2014:5): ”Udvalgets analyser viser, at det på ingen måde er let at drive en socialøkonomisk virksomhed, der både skal levere samfundsnyttige og forretningsmæssige resultater. Derfor er det heller ikke holdbart, at socialøkonomiske iværksættere, som tingene ser ud i dag, skal kæmpe mod ekstra barrierer, blot fordi de er socialøkonomiske.”

Socialøkonomiske forskningstraditioner

Der kan groft sagt skelnes mellem to konkurrerende teori-retninger knyttet til forskning vedrørende socialøkonomisk virksomhed. Begge ”skoler” analyserer økonomisk egennytte i forskellige kombinationer med almennyttige bestræbelser og social ansvarlighed (Bruni & Zamagni, 2013:7): ”hosting not only the principle of exchange of equivalents and re-distribution, but also the principle of reciprocity. This implies that markets can serve multiple functions, not just one, i.e. efficiency.”

Den ene forskningstradition omfatter primært kontinentaleuropæiske bidragydere, der tager udgangspunkt i kooperativer og andre erhvervsdrivende foreninger som det centrale omdrejningspunkt (Defourny, 2014). Denne forskningstradition lægger afgørende vægt på, at socialøkonomisk virksomhed ikke behøver være *strictly non-profit*, men blot skal have et eksternt formål af social og trivselsfremmende art som supplement til det kommercielle, og desuden helst skal være demokratiske styret, typisk gennem inddragelse af medlemmer og beskæftigede (Defiuny & Nyssens, 2011). En udløber af denne forskningstradition er CIRIEC - Centre International de Recherches et Information sur L'Économie Collective/International Center for Research and Information on the Collective Economy (senere ændret til Cooperative and Public Economy). Et højt prioriteret tema har været sammenligninger af aktieselskabet med kooperative andelsselskaber, hvor den væsentlige forskel er motivationen for investering af risikovillig kapital og spørgsmål om, hvordan output-baseret udkomme fordeles mellem forskellige stakeholdere. SV-feltet betragtes således som hybridt både i ressourcegrundlag, interessevaretagelse og organisering (Bode et al. 2006).

Den anden forskningstradition fokuserer på *non-profit* entreprenørskab og foreningsdrevet filantropi i den såkaldte tredje sektor, der antages at have sin egne logik ved siden af den private markedssektor og den offentlige sektor. De fleste bidragydere her er amerikanske forskere (f.eks. Weisbrod, 1975; Hansmann, 1980; Salamon, 1987). Desuden er der affinitet til studier i CSR – *Corporate Social Responsibility* (Touffut, 2009:151-186) og *Shared Value Creation* (Porter & Kramer, 2011). Disse tilgange fremhæver innovative iværksætterier ”playing the role of change agents in the social sector by adapting a mission to create and sustain social value, recognizing and relentlessly pursuing new opportunities to serve that mission.” (Dees, 1998:4). Der lægges afgørende vægt på entreprenørskab med henblik på at skalere *outcomes* af social art (Pearce, 2003). Derved kobles studier af socialøkonomisk virksomhed til aktionsforskning i entrepreneurskab og social innovation med henblik på at finde mere effektive måder at kombinere kommercielle og almennyttige formål (Andersen et al. 2016).

Ingen af de to dominerende forskningstilgange lægger derimod vægt på betydningen af samspil med den offentlige sektor, der imidlertid danner en helt afgørende ramme for dansk socialøkonomi (Hulgaard & Bisbasse, 2008; Älverbrandt, 2015): Især kommunerne spiller en væsentlig rolle, når det gælder SV-vilkår i et lande som Danmark, Norge, Sverige og Finland (Nordisk Ministerråd, 2014). Derfor supplerer vi de dominerende teori-traditioner med empiriske bidrag fra forskere, der har sat særlig fokus på skandinaviske forhold (Hulgård & Andersen, 2012; Jacobsen, 2001; Nordisk Ministerråd, 2014; Thuesen et al., 2013; Trägårdh et al. 2014).

Vi inddrager ikke kun ”den gamle” (traditionsrige og velkonsoliderede) socialøkonomi), men også ”den nye”, der stadig kæmper for at vinde fodfæste. Hvor den første socialøkonomiske bølge er ganske grundigt udforsket i Danmark (Bjørn, 1986; Kaspersen, 2008; Korsgaard, 2012), er der stadig meget at gøre i studiet af nyetablerede virksomheder af denne art. Det fremgår bl.a. af kortlægningen, at kun et mindretal af dem er baseret på markedsorienterede

forretningsmodeller. Mange af dem er snarere vokset ud af beskyttede værksteder og andre aktiviteter drevet af stat og kommuner. Andre er skabt af eksisterende foreninger med base i civilsamfundet.

Den modsætningsfyldte placering i samfundsstrukturen har ført til stor uenighed i den akademiske forskning om det innovative og værdiskabende i ”den nye socialøkonomi”. Nogle iagttagere hævder, at de nye initiativer bedst kan ses som et alternativ til nedskæring af offentlige budgetter (Jessop 2002; Larner 2014). Andre at der slet ikke er tale om ”rigtige virksomheder”, men snarere om knopskydning inden for velfærdsøkonomien (Boivin and Fortier 1998; Svensson 2016).

Vi undlader at tage eksplicit stilling til disse uenigheder ved i stedet at anlægge et trivselsperspektiv med fokus på virksomheder, der ansætter udsatte – uanset de bagvedliggende motiver og intentioner. En højaktuel SFI-undersøgelse vedrørende social eksklusion finder således, at en meget stor andel af socialt udsatte står uden for arbejdsmarkedet (Benjaminson m.fl. 2017). Det forekommer derfor nærliggende at undersøge, hvorvidt de arbejdsintegrerende aspekter ved socialøkonomisk virksomhed kan skabe udkomme og velvære for de udsatte uden at det har negative bivirkninger for ansatte på ordinære vilkår. På den baggrund gennemfører vi *matching analysis*, der sætter fokus på trivselsfremme forstået som summen af *stakeholder-outcomes* - tilsigtede såvel som utilsigtede.

Læsere skal ikke forvente et skråsikkert facit i kroner og øre med to tykke streger under. I stedet vil vi spørgende og konstruktivt sammenholde SV-entreprenørernes forventninger (registreret gennem 30 case-studier) med udsagn fra repræsentanter for de ansvarlige myndigheder på det kommunale plan. Det sker i form af fire komparative spørgeskemaundersøgelser. Vel vidende at mange sociale iværksættere betragter deres almennyttige værdiskabelse som så unik (Karpic, 2010), at de helst er fri for at underkaste sig udefrakommende evalueringer – uanset om de er kommunale eller forskningsbaserede (Pawson & Tilley, 2004).

Disposition og dataindsamling

Først og fremmest har vi kortlagt SV-feltet ved hjælp af case-studier (Älverbrandt, 2015), der kan give en praksisnær og kvalitativ forståelse for mangfoldigheden i fænomenet, men til gengæld har begrænset generaliserbarhed (Dahler-Larsen, 1993:281). Dernæst har vi foretaget semistrukturerede interviews med ledende medarbejdere tilknyttet socialøkonomiske virksomheder, heraf tre, der er gået konkurs. Det fremgik, at den del af socialøkonomien, der arbejder direkte *med* en målgruppe af udsatte, i betydelig grad kan være med til at integrere marginaliserede borgere gennem arbejdsmæssige aktiviteter, bl.a. ved at tilbyde uddannelsesforløb, der senere kan bringe dem i ordinær beskæftigelse. Andre dele af socialøkonomien fokuserer i mindre grad på etablering af arbejdsfællesskaber, men mere på arbejde *for* en målgruppe i form af interessebårne aktiviteter og lokalt forankrede væresteder.

Det fremgik også af de eksplorative undersøgelser, at relativt mange af de danske erhvervsdrivende, der tager et særligt socialt ansvar og tilbyder ansættelse til udsatte, er dybt afhængige af beskæftigelses-, indkøbs- og erhvervs politikker defineret af kommunale myndigheder. Disse eksternaliteter tillægges en væsentlig del af skylden for manglende skalering af trivselsfremmende aktiviteter.

De nuværende værktøjer til måling af trivselsfremme lader sig dog vanskeligt applicere på denne problematik. Ofte er der tale om kritikløs import af metoder og teknikker fra sundhedssektoren. Men det sunde liv er ikke nødvendigvis lig med det gode liv (Meyer, 2016). Naturvidenskabeligt inspirerede metoder med kontrolgrupper og kausalitetssigte kan muligvis på længere sigt spille en større rolle på dette felt. Men inden vi når så langt, er der nogle uomgængelige mellemregninger, der må gøres rede for. Blandt andet i form af begrebsafklaring, og det er, hvad vi lægger op til i denne rapport, der sætter fokus på trivselsfremmende arbejde knyttet til socialøkonomisk virksomhed med særligt henblik på de rammevilkår, der tilbydes af danske kommuner.

Sådanne relationer er komplekse, og påvirkninger mellem dem kan gå ad flere veje og omveje. For det første kunne man forestille sig, at lav grad af trivsel medvirker til, at der skabes kommunalpolitisk motivation for at tilbyde bedre rammer for etablering af socialøkonomiske virksomheder. Her er hypotesen, at kommuner med stor arbejdsløshed og manglende integration via det traditionelle arbejdsmarked i højere grad end andre vil støtte socialøkonomiske projekter, der kan bidrage til at øge trivslen. Her er nulhypotesen at social vantrivsel ikke i sig selv fremmer kommunale rammevilkår for socialøkonomisk iværksætteri.

For det andet kan en høj grad af trivsel blandt en kommunes borgere føre til, at der er flere initiativrige iværksættere, der vil etablere socialøkonomisk virksomhed. Her kan kommunens rammevilkår betragtes som en mellemkommen variabel, der både fremmer iværksætteri og trivsel – uden at de to ting direkte behøver have noget med hinanden at gøre. For eksempel ved at kommunens borgere har tid og/eller penge til at bidrage aktivt, så socialøkonomiske projekter kan vokse og gro gennem frivilligt arbejde og socialt ansvarligt forbrug. Nulhypotesen er her, at trivselsmæssigt overskud ikke automatisk fremmer socialøkonomisk iværksætteri.

For det tredje kan socialøkonomiske virksomheder være med til at øge trivslen i kommunen. Her er hypotesen, at hvis der er flere virksomheder af denne art, vil de bl.a. fremme integration af udsatte borgere via arbejdsmarkedet og/eller endelig fremme kulturliv og miljømæssig bæredygtighed gennem selvorganiserede aktiviteter. Her er nulhypotesen, at socialøkonomiske virksomheder ikke umiddelbart har trivselsmæssige virkninger på det kommunale niveau, selvom (eller måske netop fordi) der knyttes (alt for) store og ind imellem stærkt politiserede forventninger til indsatsen.

Det hidtil mest ambitiøse forsøg på at måle trivselsfremme på kommunalt niveau blev gjort af Danmarks Statistik i 2015-16, hvor 42.500 spørgeskemaer belyste subjektiv livskvalitet (inspireret af OECDs *wellbeing-index*) kombineret med registerdata vedrørende indkomst,

helbred, uddannelse og arbejde. Desværre indgår kun data fra 38 af 98 kommuner, så vi kan ikke umiddelbart benytte livskvalitets-indikatorerne som variable i komparative analyser af socialøkonomisk virksomhed i danske lokalsamfund. En anden svaghed ved materialet i relation til vore forskningsspørgsmål er, at trivselsmæssige aspekter af arbejdsmæssig art er blevet stedmoderligt behandlet. Vi har derfor suppleret livskvalitet-indikatorerne fra Danmarks Statistik med en SFI-undersøgelse (Thuesen m.fl. 2013), der ved hjælp af snebaldsindsamling af data kombineret med spørgeskemasvar, interviews og registerdata dannede grundlag for Lov om Registrerede Socialøkonomiske Virksomheder, der blev vedtaget af Folketinget i 2014.

Vi ville gerne have lavet en direkte sammenlignende analyse af SV-feltet før og efter vedtagelsen af den nye lov om registrerede, socialøkonomiske virksomheder (RSV). Det har imidlertid vist sig frustrerende vanskeligt at tilvejebringe komparative data til statistisk belysning af en sådan før/efter-problematik. Stam-oplysninger vedrørende SV-feltet er ganske vist tilgængelige i det centrale virksomhedsregister (CVR), men socialøkonomisk virksomhed er ingen selvstændig underkategori, og kun et mindretal af de erhvervsforetagender, der ansætter udsatte, har lader sig registrere under den særlige RSV-ordning. Desuden er der lang produktionstid for relevante beskæftigelsesdata hos Danmarks Statistik, så vore analyser kan ikke føres up to date. Vore analyser kan derfor ikke erstatte den systematiske evaluering, som Erhvervsstyrelsen af lovgiverne er forpligtet til at gennemføre i 2018. Til gengæld har vi tilvejebragt et solidt baggrundsmateriale, der kan tjene som baseline for en sådan analyse:

I kapitel 2 kortlægger vi dansk socialøkonomi tilbage til udgangspunktet i 1860erne. På dette grundlag vurderer vi faktiske og potentielle virkninger for forskellige interessegrupper (*stakeholders*). Derved trækker vi historiske linjer tilbage til andelsbevægelsen, arbejderkooperationen og den særlige danske tradition for erhvervsdrivende fonde og andre selvejende institutioner. Ved kortlægningen benytter vi os af den statistiske metodik, der er blevet udviklet i EU-regi (Campos & Ávila, 2012). Det fremgår heraf, at der er en lang og livskraftig tradition for andelsforeninger (*cooperatives*) og hjælp-til-selvhjælp selskaber (*mutuals*) med blivende økonomiske og/eller sociale virkninger. I de seneste år er tendensen tankevækkende nok stigende grad af *de-mutualisering*, så fonde og selvejende institutioner i relation til almennyttig værdiskabelse nu spiller en større rolle end gensidige selskaber og sociale kooperativer (Tayler, 2003).

I Kapitel 3 opdaterer vi de socialøkonomiske data, der blev indsamlet i forbindelse med forberedelserne til registreringsordningen af socialøkonomiske virksomheder (Udvalget for Socialøkonomiske virksomheder, 2013; Thuesen m.fl. 2013). Dengang identificerede SFI 292 socialøkonomiske virksomheder. Vi har lokaliseret 637 virksomheder, hvoraf 315 lever op til 2014-lovens krav (RSV). Når vi skal vurdere deres vilkår og virkninger, sætter vi særligt fokus på arbejdsintegration. Vi argumenterer også for, at trivselsvurdering af socialøkonomisk værdiskabelse ikke kan reduceres til at måle intenderet udkomme og velvære for de ansatte, der finder ansættelse. Der må også inddrages faktiske bivirkninger – herunder øget pres på de øvrige ansatte, der både skal agere produktivt og socialt. Vi har med det formål gennemført

matching-analyser (bilag B), der gør det muligt at sammenligne trivsels-relaterede forhold i SV-feltet med tilsvarende forhold i ordinære virksomheder.

I kapitel 4 analyserer vi de aktuelle rammevilkår for virksomheder, der ansætter udsatte. 99 af de 154 enheder med selvstændigt CVR-nummer, som vi har identificeret som arbejdsintegrerende gennem SV-kortlægningen, har besvaret et spørgeskema, som er udformet på baggrund af de kvalitative case-studier. Heraf fremgik det, at kommunal beskæftigelsespolitik, erhvervs politik og indkøbspolitik betragtes som ganske afgørende for socialøkonomisk trivsel. Mange SV-iværksættere oplever det som ekstra belastende at skulle leve op til modsætningsfyldte forventninger fra myndighederne oven i de almindelige markedsmæssige udfordringer og frivillige ”benspænd”, som er en konstituerende del af socialøkonomisk virke. På den baggrund har vi gennemført tre parallelle spørgeskemaundersøgelser, hvor 95 af Danmarks 98 kommuner har forholdt sig til virksomhedernes udsagn vedrørende de aktuelle rammevilkår på beskæftigelsesområdet, erhvervsområdet og indkøbsområdet (bilag C).

Om forskningsprojektet

Med økonomisk støtte fra TrygFonden har CBS Center for Civilsamfundsstudier gennemført et omfattende forskningsprojekt vedrørende dansk socialøkonomi historisk og aktuelt.

For det første kortlægges den traditionsrige socialøkonomi, der i Danmark vandt fodfæste fra midten af 1800-tallet organiseret som andelsforeninger, erhvervsdrivende fonde og andre hjælp-til-selvhjælp initiativer.

For det andet sammenlignes værdiskabelse ved virksomheder, der tager et større socialt ansvar end de umiddelbart er forpligtede til, med sociale og økonomiske bidrag fra ordinære virksomheder.

For det tredje er der gennemført fire parallelle spørgeskemaundersøgelser, hvor repræsentanter for kommuner og virksomheder, der ansætter udsatte, har vurderet deres nuværende samspil i relation til beskæftigelse, indkøb og erhvervsfremme.

De to rapporter, der rummer hovedresultater fra forskningsprojektet, kan downloades gratis på web-adressen:

Civilsamfundet.dk